

1. Repertorium fontium historiae Medii Aevi primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum

Repertorium fontium historiae Medii Aevi podává přehled středověkých historických pramenů různých druhů: prameny narativní povahy, hagiografické prameny, klášterní statuta, synodální a koncilní usnesení, liturgické knihy, formulářové sbírky, artes dictandi, prameny právní povahy, sbírky kázání, korunovační řády, knihy poutníků, registáře, katalogy listin a diplomatáře.

Přehled diplomatických pramenů obsahují 1. díl a doplňkový díl:

I Series collectionum. Romae 1962

Addimenta 1 – Series collectionum continuata et aucta (1962-1972), Romae 1977

2. Úsilí o vydávání našich nejstarších diplomatických pramenů

V době osvícenství vidíme proměnu vztahu k listině. Je vyzdvihována její cena historická před cenou právního svědectví. Listině jako původnímu prameni je věnována větší pozornost než pramenům narativním. Tento zájem o listiny můžeme sledovat zejména u benediktnů (což ostatně odpovídá i evropskému trendu, kde můžeme vzpomenout alespoň francouzské mauriny a Jeana Mabillona) a u piaristů.

Mezi benediktinskými učiteli zaujímají nejpřednější místo Magnoaldus Ziegelbauer (1689-1750) a Josef Bonaventura Piter (1708-1764), kteří působili v klášteře v Rajhradě. (Zatímco Ziegelbauer se sem uchýlil jen na čas, Piter zde zastával funkci probošta.)

Ziegelbauer připravil edici pramenů k českým dějinám *Bibliotheca scriptorum bohemorum*, zahrnující i český diplomatář, ale pro nepřítel cenzury jeho dílo nikdy nevyšlo a je v rukopisné podobě uloženo v MZA a knihovně NM.

Piter přistoupil ke své práci vybaven znalostmi z paleografie, diplomatiky a pokud jde o jazykovou stránku i znalostmi češtiny, což ho samozřejmě zvýhodňovalo proti cizím vydavatelům. Cílem jeho celoživotní práce byla příprava diplomatáře moravských klášterů a edice českých vyprávěcích pramenů (*Scriptores rerum bohemicarum*). Ve vydání mu však zabránila smrt, a tak se opět jen v rukopise dochovalo jeho dílo *Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum*, tedy listinář moravských klášterů z 11.–14. stol. Na Piterovu práci po jeho smrti navázal jeho spolubratr Alexandr Habrich, ale ani jemu se nepodařilo dílo vydat, a tak zůstalo jen 11 rukopisných svazků, které přinášejí přes 2 tisíce opisů listin k moravským církevním dějinám v období 11.–14. století. Samozřejmě že tato sbírka obsahuje řadu listin dnes již neexistujících.

Za Piterova nástupce se považoval piarista **Gelasius Dobner** (1719-1790), který s ním byl v čilém korespondenčním styku a velmi dobře znal jeho dílo. A právě Dobner poukázal na nutnost vydat diplomatář. Sám se zřejmě touto myšlenkou zabýval, protože jeho pozůstalost obsahuje několik tisíc opisů nebo registů listin z let 1019-1760. V jeho velkém edičním díle *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita* (6 dílů, 1764-1785) je obsažena i řada listinářů církevních a šlechtických. Po čase však toto úsilí opustil, aby se věnoval jiným svým úkolům.

Piterovým a Dobnerovým pokračovatelem v tomto úsilí se stal **František Martin Pelcl** (1734-1801). Roku 1786 vystoupil na půdě Královské české společnosti nauk s přednáškou *Ueber die Nothwendigkeit und Mittel ein Diplomatarium Bohemiae zu veranstalten*. Podle Pelzla měl být diplomatář česko-moravský a měl být doveden do doby Karla IV. Rozběhly se první práce a po necelém roce bylo opsáno 337 listin. Brzy se však práce zastavily a až roku 1797 chtěl podnik obnovit Josef Dobrovský, který psal o potřebě diplomatáře již roku 1785, ale toto úsilí narazilo na finanční překážky.

Myšlenku diplomatáře obnovil roku 1831 **František Palacký** (1798-1876), který hojně využíval Pelclovu pozůstalosti. A společně s K. J. Erbenem a W. W. Tomkem začali pořizovat opisy listin, jimiž doplňovali sbírku listin v Českém Muzeu. Palacký však byl zahlcen prací historika a politika a po čase poznal, že tento plán je nad jeho časové možnosti. Situaci navíc zkomplikovala skutečnost, že na Moravě začal roku 1836 vycházet Moravský diplomatář. Myšlenka vydávání českomoravského diplomatáře byla tedy na nějakou dobu opět opuštěna.

3. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae

Zakladatelem Moravského diplomatáře byl roku 1836 profesor české řeči na olomoucké stavovské akademii a posléze stavovský historiograf (tohoto titulu se mu dostalo od moravských stavů za vydání 1. svazku diplomatáře) a moravský archivář **Antonín Boček** (1802-1847). Vlastnímu vydáním předcházela Bočkova rozsáhlá sběratelská činnost. Za svého působení na guberniu poznal důkladně archivy zrušených klášterů a na počátku 30. let podnikl výzkumy v některých archivech, kde sbíral materiál a objevil řadu cenných pramenů. Sám i s pomocí místních kopistů pořídil tisíce opisů a výpisů, ukládaných ve stavovské registratuře. Finančně měl být podnik zajištěn nejvyšším kancléřem hrabětem Antonínem Bedřichem Mitrovským. Boček vydal v letech 1836-1850 (poslední svazek vyšel posmrtně) 5 svazků Moravského diplomatáře. Své úsilí ale znehodnotil řadou vlastních falz. Kromě toho obrovské množství materiálu, který sebral, se nedalo důkladně zvládnout. Jeho svazky téměř postrádají kritický aparát, čtení mnohdy nejsou správná. Boček dovedl vydávání CDM v pěti svazcích do roku 1306.

Po Bočkově smrti moravští stavové váhali při výběru jeho nástupců, nakonec se práce ujal **Josef Chytil**, který se pod Bočkovým vedením vypracoval v dobrého paleografa, účastnil se jeho výzkumů a z pozůstalosti vydal 5. svazek CDM. Chytil s ředitelem Moravského zemského archivu **Petrem rytířem Chlumeckým** provedli řadu archivních výzkumů nejen na Moravě, ale i v Praze v cizině. Roku 1854 Chytil vydal pod záštitou Chlumeckého 6. svazek. Roku 1858 vychází první část VII. svazku CDM, při jehož přípravě narazil Chytil na nesrovnalosti v Bočkových svazcích. 2. část vyšla až po dvou letech, je dovedena do roku 1349.

Josef Chytil umírá roku 1861 a jeho práce se ujímá tehdejší učitel starobrněnské nižší reálky **Vincenc Brandl**. Nejprve vydal Chytil a Chlumeckým připravené dodatky k předchozím svazkům a vytvořil rejstřík k VII. svazku. V letech 1874-1897 pak připravil svazky 8-13 a CDM dovedl do roku 1407. Pracoval ovšem metodou již překonanou, bočkovsko-chytilovskou, Moravský diplomatář tak obsahuje pouhé přepisy listin, někdy nepřesné, bez paleografických a sfragistických údajů, bez diplomatického rozboru a bez komentáře. Edice neodpovídá Sichelovým a Fickerovým požadavkům. Brandl nepodnikal výzkumné cesty, nový materiál pro CDM sbíral **Beda Dudík**. Dudík sebral značné množství listin, pracoval ale velmi rychle a zběžně, řada listin tedy unikla jeho pozornosti a v CDM chybí. Brandl navíc zkolacionoval listiny jen v některých archivech, a tak ani přepisy nejsou nejspolehlivější.

Po Brandlovi († 1901) se ujímá práce **Berthold Bretholz**, absolvent Institutu für österreichische Geschichtsforschung, kde byl oblíbeným žákem Sichelovým. Bretholz měl v té době značné ediční zkušenosti z práce na MGH. Odhalil v CDM celou řadu padělků. Ediční řadu dokončil: roku 1903 dovedl CDM 14. a 15. svazkem do roku 1411 a doplnil je novými objevy. Při této práci však zůstal věrným pokračovatelem brandlovského typu, nenacházíme zde onen přístup kritického editora, který prokázal při práci na MGH a později při edici Kosmovy kroniky.

Moravský diplomatář je značně nedokonalý ve vědeckém vybavení, v Bočkových svazcích nebyla ani převedena data, chybí provenienční poznámky za opisem. Další svazky jsou sice lepší, ale nedosahují výše pozdějšího Českého diplomatáře. Bočkovy svazky byly navíc zamořeny několika desítkami autorových falz. Proto je při jejich užívání nutné přihlížet k: Šebánek Jindřich: *Moderní padělků v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306* (ČMM 1936), a Šebánek, Jindřich – Dušková, Sáša: *Kritický komentář k moravskému diplomatáři*. (Zpracování látky z III. svazku Bočkova Moravského kodexu), Praha 1952. Nemusíme-li užívat CDM užívat, protože existují modernější edice, raději ho neužíváme. (Ostatně CDM 1–3 již antikvovány Českým diplomatářem.) Ediční řeči prvních 6 svazků byla latina, od 7. svazku ji vystřídal němčina.

- I. 396-1199, ed. Antonín Boček, Olomouc 1836
- II. 1200-1240, ed. Antonín Boček, Olomouc 1839
- III. 1241-1267, ed. Antonín Boček, Olomouc 1841
- IV. 1268-1293, ed. Antonín Boček, Olomouc 1845
- V. 1294-1306, edd. Antonín Boček, Josef Chytil, Brno 1850
- VI. 1307-1333, edd. Petr Chlumecký, Josef Chytil, Brno 1854
- VII. 1334-1349, edd. Petr Chlumecký, Josef Chytil, Brno 1858 (s dodatky)
- VIII. 1350-1355, ed. Vincenc Brandl, Brno 1874
- IX. 1356-1366, ed. Vincenc Brandl, Brno 1875
- X. 1367-12. 11. 1375, ed. Vincenc Brandl, Brno 1878
- XI. 13. 11. 1375-1390, ed. Vincenc Brandl, Brno 1885
- XII. 1391-1399, ed. Vincenc Brandl, Brno 1890
- XIII. 1400-1407, ed. Vincenc Brandl, Brno 1897
- XIV. 1408-1411, ed. Berthold Bretholz, Brno 1903
- XV. Nachträge, ed. Berthold Bretholz, Brno 1903

4. Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (Českomoravská regesta)

Ve 40. letech 19. století se **Palacký** vzdává myšlenky na vydávání českého diplomatáře, ale jako náhradu za něj inicioval vznik edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*.

Vyzval svého pomocníka a pořadatele listin v zemském muzeu **Karla Jaromíra Erbena**, aby pořídil výtahy muzejních listin, doplnil je výpisy z jiných sbírek a uspořádal ve formě regest. Erben vydal roku 1855 1. díl (sahající do r. 1253), v dalším vydávání však nepokračoval.

Po jeho smrti Palacký pověřil dalším vydáváním Regest **Josefa Emlera**, který měl patřičné metodické školení od Th. Sickela z vídeňského Institutu a praktické zkušenosti ze studia v archivech. Třebaže II. svazek byl zkompletován až v roce 1882, v sešitech vycházel celé desetiletí (1. archy šly do tisku už 1871), takže Palacký jej mohl užívat při práci na *Dějínách*. Tento svazek sahá až po rok 1310 a kromě listin přináší i edici formulářů přemyslovského období.

Regesta neměla diplomatář plně nahradit, a tak mohla být vydávána poměrně rychle, protože se nezabývala podrobným studiem listin. Rychlost se ale odrazila na kvalitě. Heuristika nemohla být provedena důkladně, některé kusy přicházejí až v dodatcích, jiné se třeba v důsledku špatně převedeného data dostaly do edice dvakrát. Emlerova práce však přesto stojí na značně vyšší úrovni než Erbenova. Erben dokonce přejímal Bočkova falza. Emler listiny do jisté míry zhodnotil, jak ukazují křížky pro sporné či zpadělané kusy. Aby edice co nejlépe plnila informativní službu, Emler podával nejen její obsah, ale po vyloučení stereotypních formulí vlastně přetiskl značné části kusu, často i se záhlavním regestem. Nikdy však nenašel odvahu aplikovat Sickelovu metodu na český materiál. Tato práce čekala až na Gustava Friedricha.

Emler vydal v letech 1890-1892 ještě 2 svazky pro období vlády Jana Lucemburského, i když původně chtěl překročit Palackého mez a dovést Regesta k smrti Karla IV., zdravotní důvody mu to nedovolily. V těchto svazcích se obzvlášť projevuje nedostatečná heuristika: v období lucemburském výrazně roste počet zahraničních bohemik, tento materiál však nebyl důkladně podchycen.

Po Emlerově smrti dochází na dlouhou dobu k přerušení ve vydávání Regest. Teprve po vzniku republiky, když došlo roku 1921 ke zřízení Československého státního historického ústavu vydavatelského v Praze, se zase začíná v práci pokračovat. Regesta v původním plánu tohoto ústavu měla navazovat na Emlera a zpracovávat období 1346-1437. Práci na Regestech měli vykonávat Václav Hrubý – V. svazek 1346 až 5. 4. 1355 (císařská korunovace Karla IV.) a **Bedřich Mendl** – VI. svazek do 15. června 1363 (korunovace Václava IV. čes. králem). Kromě toho měla být vydána i samostatná edice listin Jana Lucemburského *Regesta et itinerarium Johannis regis Bohemiae* (pověřen byl Emil Schieche), protože od doby vydání 4. dílu Regest bylo nalezeno mnoho materiálu, ale bohužel k realizaci tohoto projektu nikdy nedošlo.

Václav Hrubý současně s Regesty pracoval na edici *Archivum Coronae regni Bohemiae*, a když roku 1925 odešel na univerzitu do Brna, práci na Regestech opustil úplně. Příprava 5. svazku byla svěřena **Blaženě Rynešové**. Rynešová však umírá roku 1944, než stačila dílo dokončit. V 50. letech přešla Regesta do Ústavu pro československé a světové dějiny ČSAV, kde dva sešity z materiálu sebraného B. Rynešovou vydal v letech 1958 a 1960 **Jiří Spěváček**. Tento díl dokončila třemi sešity (včetně rejstříkového) **Jana Zachová** v letech 2000-2005.

V rámci VI. dílu vydal Bedřich Mendl roku 1928 a 1929 1. a 2. sešit, ale po velmi nepříznivé kritice V. Hrubého byl znechucen natolik, že přerušil svou práci na Regestech a vrátil se k ní až po delší přestávce na sklonku svého života. Připravil další sešit s materiálem do konce srpna 1358, ale na začátku II. světové války spáchal sebevraždu (Mendl byl totiž židovského původu a nemohl dále snášet represe) a tisk tohoto svazku byl rozmetán. Sešit VI/3 tedy vydala roku 1954 Milena Linhartová. Proti původnímu plánu bylo rozhodnuto, že tímto sešitem bude 6. svazek ukončen. Rejstřík k němu vydala roku 1979 Mendlova vdova **Eleonora Mendlová**.

V Mendlově pozůstalosti zůstalo úplně připravených 742 kusů regist z následujících let (do roku 1363), které vydala v 5 sešitech VII. svazku **Milena Linhartová**. Tento svazek zatím nemá rejstřík.

Díky nové edici **Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.** (viz 5. téma) budou tato Českomoravská regesta dovedena pouze po smrt Karla IV. (29. listopadu 1378). Českomoravská regesta tak budou ukončena VIII. svazkem (1364-1378), jehož první dva sešity (pro léta 1364-1369) již vydala **Lenka Blechová**.

Pars I: 600-1253, ed. Karel Jaromír Erben, Praha 1855

Pars II: 1253-1310, ed. Josef Emler, Praha 1882

Pars III: 1311-1333, ed. Josef Emler, Praha 1890

Pars IV: 1333-1346, ed. Josef Emler, Praha 1892

Pars V: 1346-1355

Fasciculus 1 1346-1348, z materiálu sebraného Blaženou Rynešovou ed. Jiří Spěváček, Praha 1958

Fasciculus 2 1348-1350, z materiálu sebraného Blaženou Rynešovou ed. Jiří Spěváček, Praha 1960

Fasciculus 3 1350-1352, ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2000

Fasciculus 4 1352-1355, ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2004

Fasciculus 5 Index, ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2005

Pars VI: 1355-1358

Fasciculus 1 1355-1356, ed. Bedřich Mendl, Praha 1928

Fasciculus 2 1356-1357, ed. Bedřich Mendl, Praha 1929

Fasciculus 3 1357-1358, ed. Bedřich Mendl, vydala Milena Linhartová, Praha 1954

Indices, Eleonora Mendlová, Praha 1979

Pars VII: 1358-1363

Fasciculus 1 1358-1359, edd. Bedřich Mendl – M. Linhartová, Praha 1954

Fasciculus 2 1359-1360, edd. Bedřich Mendl – M. Linhartová, Praha 1955

Fasciculus 3 1360-1361, edd. Bedřich Mendl – M. Linhartová, Praha 1958

Fasciculus 4 1361-1362, edd. Milena Linhartová – Bedřich Mendl, Praha 1961

Fasciculus 5 1362-1363, edd. Milena Linhartová – Bedřich Mendl, Praha 1963

Pars VIII: 1364-1378

Fasciculus 1 1364-1366, ed. Lenka Blechová, Praha 2014

Fasciculus 1 1367-1369, ed. Lenka Blechová, Praha 2017

5. Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Český diplomatář, CDB

Myšlenku vydávání Českého diplomatáře vzkřísil v 70. letech 19. století Josef Emler, který roku 1877 vystoupil na přednášce v Historickém spolku s požadavkem vydávat diplomatář a téhož roku ji otiskl jako článek *O potřebě vydání diplomatář český a o tom, jak by se to díti mělo*. Emler poukázal na jiné země, které svůj diplomatář již vydávají, a navrhl, aby byl diplomatář doveden až do husitství, tedy do roku 1419, dále stanovil pravidla, podle nichž se mělo při sbírání a opisování listin postupovat, přičemž kladl důraz na výzkum v archivech. Omezil se zde ale pouze na technickou stránku, nepropracovává metodu, jak zvládnout materiál diplomaticky.

Po Emlerovi se za tuto myšlenku postavil Jaromír Čelakovský, který dosáhl toho, že zemský sněm vyčlenil prostředky pro přípravné práce. Kodex byl zařazen do edičního programu Českého zemského archivu a při jednání ve zvláštní subkomisi zemské historické komise, která měla řešit otázku jazyka (latina), otázku časového vymezení (do roku 1310), otázku, zda má být česko-moravský a další, byl jeho vydáváním pověřen **Gustav Friedrich**.

Friedrich se roku 1898 pustil do práce. Vycházel samozřejmě z již shromážděného materiálu, ale vedle toho prováděl archivní výzkum u nás i v cizině a shromažďoval materiál až do r. 1310. Na počátku své práce, když připravoval 1. svazek a přitom rozebíral nejstarší listiny, stanovil zásady vydávání. Roku 1904 začal tisknout první archy CDB a v letech 1904-1907 byl vydán celý první díl (do roku 1197). Od roku 1907 začal připravovat do tisku 2. díl (první archy byly vytištěny roku 1909). Dílo ovšem nemohlo být připravováno do tisku tak rychle, aby byla vyčerpána uvolněná dotace, proto začal roku 1907 jako přílohu Kodexu vydávat *Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa*, reprezentativní faksimilovou publikaci, která přinášela reprodukce nejvýznamnějších přemyslovských písemností. 1. sešit vyšel roku 1909) a v celkem třech sešitech (1913, 1935) vydal 39 tabulí s písemnostmi do roku 1253.

Při přípravě 2. dílu se Friedrich často dostával do potíží se získáváním fotodokumentace (jeho práci chyběla několikaletá přípravná fáze) a nadto Zemský výbor usiloval o urychlení prací. 2. díl tedy vyšel roku 1912 a zahrnuje období let 1198-1230. Friedrich okamžitě zahájil přípravu 3. dílu, který byl původně rozplánován na celou dobu vlády Václava I., tedy do roku 1253. Tehdy si uvědomil, že se jeho přípravné práce ukazují pro toto období jako nedostatečné. Množství diplomatického materiálu v té době značně vzrostlo a k postižení stále komplikovanějších diplomatických vztahů bylo zapotřebí dokonalejšího aparátu, než který si Friedrich dosud vybudoval. Když vypukla 1. světová válka, dotace měly být zrušeny a Friedrichovi byly zamítnuty jeho výzkumné cesty. Aby zachránil alespoň část dotace, začal roku 1915 tisknout první archy 3. dílu, přestože si byl vědom jeho nedostatků. Od roku 1916 s přípravou Kodexu přestává a věnuje se jiným úkolům. Po skončení války vydal ještě několik archů, ale příslušný sešit Kodexu nevydal. V meziválečném období tak vlastně jedinou diplomatářovou akcí bylo vydání 3. sešitu *Acta regum* v r. 1935. Spojením archů vytištěných za 1. světové války a těsně po ní pak vznikl 1. sešit 3. dílu Kodexu, (1231-24. 5. 1238), který vyšel proti Friedrichově vůli dle vnošení ve svazku 1942, ale ve skutečnosti až den po jeho smrti v roce 1943.

Po skončení 2. světové války buduje **Jindřich Šebánek** na brněnské filozofické fakultě z vlastní iniciativy sbírku fotografií našich listin od nejstarších dob do roku 1310 a začal se spolupracovníci **Sášou Duškovou** připravovat diplomatářový aparát. Položili tak základ dalších prací na Kodexu. Na začátku 50. let bylo rozhodnuto, že další pokračování Kodexu bude zajišťovat brněnské pracoviště. **Zdeněk Kristen**, kterého Friedrich určil za svého pokračovatele, měl dokončit Friedrichův nedokončený 3. díl, který však měl být proti původnímu plánu ukončen nikoli rokem 1253, ale rokem 1240.

Kristen však práci nedokončil, roku 1962 vydal pouze 2. sešit (1238 Jun-1240), po jeho smrti se práce ujal **Jan Bistřícký**, který vydal dodatky a opravy k Friedrichovým dílům (III/3, 2000) a rejstřík ke 3. dílu (III/4, 2002).

J. Šebánek a S. Dušková vydali IV. díl v letech 1962 (IV/1, v němž zpracovali listiny z let 1241-1253) a 1965 (IV/2 rejstříky) a pustili se do prací na V. dílu pro období vlády Přemysla Otakara II. Roku 1974 vychází V/1 (1253-1266), za života J. Šebánka byl dán do tisku svazek V/2 (1267-

1278), který vyšel se zpožděním v roce 1981. Po Šebánkové smrti (1977) dokončila S. Dušková rozpracovaný svazek V/3, který přinášel regestovou řadu pro celé období vlády Přemysla Otakara II. (vyšel 1982). Rejstříkový svazek (V/4) připravila společně s **Vladimírem Vašků** (vyšel roku 1993).

VI. díl zahrnuje období I. interregna (1278-1283) a připravili ho editoři **Zbyněk Sviták, Helena Krmíčková, Jarmila Krejčíková** ve spolupráci s **Janou Nechutovou**. Svazek VI/1 byl vydán v roce 2006 a v současné době je v přípravě VI/2 – svazek rejstříkový.

VII. díl je určen pro období vlády Václava II. a Václava III. (1283-1306). Zatím byly vydány svazek VII/5 (2011), v němž editor Dalibor Havel přinesl zpracování paleografické stránky vydávaných listin, a svazek VII/6 Sigilla kolektivu autorů: **Karel Maráz, Dalibor Havel, Lukáš Führer, Martina Smolová**.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

I 805-1197, ed. Gustav Friedrich, 1904-1907

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

II 1198-1230, ed. Gustav Friedrich, Praha 1912

III 1231-1240

III/1 1231-1238 květen, ed. Gustav Friedrich, Praha 1942

III/2 1238 červen - 1240, edd. Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen, Praha 1962

III/3 Acta spuria et additamenta, edd. Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen – Jan Bistřícký, Olomouc 2000

III/4 Indices, ed. Jan Bistřícký, Olomouc 2002

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

IV 1241-1253

IV/1 Diplomata et regesta, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1962

IV/2 Indices, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1965

V 1253-1278

V/1 1253-1266, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1974

V/2 1267-1278, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1981

V/3 Series regestorum, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1982

V/4 Indices, edd. Sáša Dušková – Vladimír Vašků, Praha 1993.

Tomus VI 1278-1283

VI/1 Diplomata et regesta, edd. Zbyněk Sviták, Helena Krmíčková, Jarmila Krejčíková, Jana Nechutová, Praha 2006

Tomus VII 1283-1306

VII/5 (1283-1306) Manus scribarum, ed. Dalibor Havel, Brno 2011

VII/6 (1283-1306) Sigilla, edd. Karel Maráz, Dalibor Havel, Lukáš Führer, Martina Smolová, Brno 2013

6. Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.

Období vlády krále Václava IV. nebylo možné zpracovávat tradiční metodou Českomoravských Regest. Původní jednotná chronologická řada by vyžadovala práci v zahraničních archivech, která po roce 1948 byla prakticky znemožněna. Roku 1964 zveřejnila Věra Jenšovská program nové edice, která bude zpracovávat listiny v několika chronologických řadách podle jednotlivých fondů. Edice byla navíc koncipována jako regestový katalog: zatímco Českomoravská Regesta obsahují spíše výtahy z listin, resp. zkrácené obsahy, zde jde důsledně o registář, který podává obsah listiny vlastními slovy.

Obsah: Bohemika diplomatické formy (listiny a listy) i diplomatické povahy (zápisy postavené na roveň listinám), která byla vydána různými vydavateli na území tehdejšího českého státu, tedy na území Čech, Moravy a Slezska a bývalých zemí Koruny české Lužice, Míšeň, říšská léna aj.), i mimo ně, pokud se týkají českého státu nebo míst na jeho území ležících.

Jazyk: ediční řečí je latina, regest je zpracován v jazyku písemnosti. České regesty jsou doplněny stručným regestem latinským.

Editori: Vydávání zahájila roku 1967 **Věra Jenšovská**, která ale I. díl obsahující listiny z fondu pražské metropolitní kapituly dovedla pouze do roku 1400. (Zbývající období je zatím nevydáno.)

V II: dílu připravil **Vladimír Vavřínek** listiny z archivu vyšehradské kapituly. **Božena Kopiczková** se zasloužila o tři díly (III., IV., VI.), v nichž zpracovala fond Státního oblastního archivu v Třeboni, dnešního Zemského archivu v Opavě (největší množství materiálu je uloženo v pobočce v Olomouci) a Státního oblastního archivu v Litoměřicích. Klášterní listiny uložené v Národním archivu zpřístupnili ve 3 sešitech V. dílu **Karel a Věra Beránkovi**. V VII. dílu vydal **Pavel Krafl** listiny z fondu Moravského zemského archivu. Materiál uložený v moravských a slezských archivech byl roku 2015 zkompletován VIII. dílem, v němž editoři **Richard Psík a Václav Bok** (za spolupráce Pavla **Hruboně**, **Kamila Harváňka** a **Tomáše Krejčíka**) zpřístupnili listiny státních okresních archivů, které jsou součástí Moravského zemského archivu v Brně a Zemského archivu v Opavě, a listiny Archivu města Brna a Archivu města Ostravy.

Tomus I. Fontes Archivi capituli metropolitani ecclesiae Pragensis, fasciculi 1-7 (1378-1400), ed. Věra Jenšovská

Fasc. 1. (1378-1382), Praha 1967

Fasc. 2. (1383-1387), Praha 1971

Fasc. 3. (1388-1391), Praha 1974

Fasc. 4. (1392-1394), Praha 1976

Fasc. 5. (1395-1396), Praha 1978

Fasc. 6. (1397-1398), Praha 1982

Fasc. 7. (1399-1400), Praha 1980

Tomus II. Fontes Archivi capituli ecclesiae Wissegradensis, ed. Vladimír Vavřínek, Praha 1968

Tomus III. Fontes Archivi publici Trebonensis, ed. Božena Kopiczková, Praha 1977

Tomus IV. Fontes Archivi publici Olomucensis et Opaviensis, ed. Božena Kopiczková, Praha 1989

Tomus V. Fontes Archivi nationalis. Pars I Litterae monasteriorum

Fasc. 1 (1378-1397) edd. Karel Beránek, Věra Beránková, Praha 2006

Fasc. 2 (1398-1419) edd. Karel Beránek, Věra Beránková, Praha 2007

Fasc. 3, Index, edd. Karel Beránek, Věra Beránková, Praha 2012

Tomus VI. Fontes Archivi publici Litomericensis, ed. Božena Kopiczková, Praha 2013

Tomus VII. Fontes Archivi terrae Moraviae Brunae, ed. Pavel Krafl, Praha 2010

Tomus VIII. Fontes qui in archivis regionalibus terrae Moraviae et in archivis civitatum Brunensis et Ostraviensis asservantur. Edd. Richard Psík et Václav Bok cooperantibus Pavel Hruboně, Kamil Harvánek, Tomáš Krejčík. Ostrava 2015

7. Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

Otevření vatikánských archivů papežem Lvem XIII. roku 1881 znamenalo počátek intenzivních výzkumů historiků z různých zemí. Od roku 1887 začíná soustavný výzkum bohemik v rámci tzv. české expedice historické v Římě. Brzy vykryštalizovaly tři hlavní úkoly této expedice: ediční zpřístupnění bohemik středověkých (*Monumenta Vaticana*) i raně novověkých (*Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia, Nuntiaturae*).

Monumenta Vaticana obsahují bohemikální zápisy všech typů papežských register 14. a 15. století, případně jednotliviny z listinných fondů vatikánského archivu. Měla začínat pontifikátem papeže Klimenta VI. (od roku 1342), protože období do roku 1306 zpřístupnil František Palacký (*Literarische Reise nach Italien*) a následující roky chtěli zpřístupnit spolu s ostatními prameny týkajícími se celé monarchie rakouští historikové z Rakouského historického ústavu v Římě.

Během prvního desetiletí 20. století byly zpřístupněny svazky I. (Ladislav Klicman), V/1 a V/2 (Kamil Krofta) a II. (Jan Bedřich Novák). Po vzniku Československa práce zajišťoval Československý historický ústav v Římě a přibyl k nim další úkol: v té době již nebylo aktuální, aby rakouští historikové zpracovávali písemnosti bývalých zemí zaniklé monarchie, období do nástupu Klimenta VI. tedy mělo být zpracováno jako úvodní svazek *Monument – Tomus prodromus*. S přípravnými pracemi na něm začala Věra Kosinová (provd. Jenšovská), k jeho zpracování ale došlo až v rámci Českého historického ústavu v Římě v předminulém a na začátku minulého desetiletí – roku 2003 ho zpřístupnila Zdeňka Hledíková.

V období meziválečném připravil Bedřich Jenšovský III. svazek, který však roku 1944 nesměl vyjít s jeho jménem, protože Jenšovský roku 1943 zahynul v Osvětimi. Rejstřík k tomuto svazku vytvořila Věra Jenšovská (III/2, 1954). Do převratu v roce 1948 stihl ještě připravit IV. svazek Karel Stloukal (vyšel 1949-1953).

Tím samozřejmě výzkumy ve Vatikánu ustávají. Teprve v 60. letech 20. století díky stipendiu kardinála Berana obnovil tyto práce Jaroslav Eršil, jenž roku 1980 vydal VI. díl, který však v té době nemohl vyjít pod původním názvem *Monumenta Vaticana*, ale pod názvem *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*. Pod původním názvem mohl vyjít až VII. díl (1-3, 1996-2001), v němž Jaroslav Eršil zpřístupnil pontifikát Martina V. (do roku 1431).

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

Tomus prodromus Acta Clementis V, Johannis XXII et Benedicti XII 1305-1342, ed. Zdeňka Hledíková, Praha 2003

I. Acta Clementis VI pontificis Romani 1342-1352, ed. Ladislav Klicman, Praha 1903

II. Acta Innocentii VI pontificis Romani 1352-1362, ed. Jan Bedřich Novák, Praha 1907

III/1 Acta Urbani V 1362-1370, ed. B. Jenšovský, Praha 1944

III/2 Indices nominum et rerum, ed. Věra Jenšovská, Praha 1954

IV Acta Gregorii XI pontificis Romani 1370-1378, ed. Karel Stloukal, Praha 1949-1953

V Acta Urbani VI et Bonifatii IX pontificum Romanorum

V/1 1378-1396, ed. Kamil Krofta, Praha 1903

V/2 1397-1404, ed. Kamil Krofta, Praha 1905

VI Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia

1-2 Acta Innocentii VII, Gregorii XII, Alexandri V, Johannis XXIII nec non acta concilii Constantiensis 1404-1417, Acta Clementis VII et Benedicti XIII 1378-1417, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1980

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

VII Acta Martini V. pontificis Romani

VII/1 1417-1422, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1996

VII/2 1423-1431, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1998

8. Archivum coronae regni Bohemiae

Fondový diplomatář zpracovávající listiny uložené v Korunním archivu. Editorem byl Václav Hrubý, který ho záměrně začal vydávat druhým svazkem, aby předešel v MGH vydávaný VIII. svazek Constitutiones, který měl sahat do r. 1348. Svou práci však pojal příliš široce, edici nedokončil, zůstalo pouze torzo.

1/1 Inde ab a. MLXXXVI usque ad a. MCCCXV, Praha 1935

2 Inde ab a. MCCCXLVI usque ad a. MCCCLV, Praha 1928

9. Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, Diplomatarium et epistolarium Ulrici de Rosenberg

Obsahuje listiny vydané Oldřichem z Rožmberka a pro něj. Jde o důležitý pramen pro dějiny husitství. Ediční řečí čeština.

1 1418-1437, ed. Blažena Rynešová, Praha 1929

2 1438-1444, ed. Blažena Rynešová, Praha 1932

3 1445-1448, ed. Blažena Rynešová, Praha 1937

4 1449-1462, edd. Blažena Rynešová – Josef Pelikán, Praha 1954

10. Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Sbíрка pramenů práva městského království českého

Obsahuje privilegia vydaná pro česká města.

1 Privilegia civitatum Pragensium, Privilegia měst pražských (1174-1598), ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1886

2-3 Privilegia regalium civitatum provincialium regni Bohemiae, Privilegia královských měst venkovských v Království českém

2 1225-1419, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1895

3 1420-1526, edd. Jaromír Čelakovský, Gustav Friedrich, praefatio Václav Vojtíšek, Praha 1948

4 Privilegia non regalium civitatum provincialium regni Bohemiae, Privilegia nekrálovských měst českých

4/1 1232-1452, ed. Antonín Haas Praha 1954

4/2 1453-1500, ed. Antonín Haas, Praha 1960

4/3 1500-1526, ed. Antonín Haas Praha 1961

4/4 měl obsahovat rejstřík, který však dosud nevyšel

11. Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích

Nejrozsáhlejší ediční řada středověkých historických pramenů. Založil ji František Palacký, edice měla obsahovat diplomatické písemnosti (listiny, listy, úřední knihy, aktový materiál) psané česky do roku 1526. Původní záměr však nebyl úplně zachován ani Palackým, a zejména jeho pokračovatelé se od něj odchýlili a zařadili i některé prameny latinské a německé, rovněž byl překročen rok 1526, některé prameny pocházejí i ze 17. stol.

Edice je značně nepřehledná, materiály i doba se střídají, teprve v mladších svazcích, kdy přicházejí edice rozsáhlých památek, se tato přehlednost lepší.

Prvním redaktorem edice byl František Palacký (sv. 1-6), dalších svazků Josef Kalousek (7-27) a Gustav Friedrich (28-37). Editorů bylo více: z nejznámějších Jaromír Čelakovský, František Dvorský, Josef Emler, Hynek Kollmann, František Kameníček, Adolf Patera, Antonín Rezek, August Sedláček, Josef Teige.

1. svazek vyšel roku 1840 a edice původně došla do 37. svazku (1944), přičemž 34. svazek nebyl nikdy vydán. Roku 2000 bylo její vydávání obnoveno. Od té doby vyšly díly 38-43, které obsahují . městské knihy jihlavské a táborskou, Codex Přemyslaeus, prameny k dějinám Židů v našich zemích do r. 1347 a akta korektora kléru (tento svazek je uveden v kapitole Edice písemnosti církevních institucí).

12. Zemské desky

Zemské desky obsahují zápisy zemského soudu pro šlechtický a svobodný majetek a vedeny byly od dob vlády Přemysla Otakara II. Zápisy byly prováděny na pergamenové kvaterny, které byly posléze svázané v knihu – i na ni se přenesl název kvatern.

Byly vedeny v několika řadách, z nichž hlavní jsou:

Desky půhonné (libri nebo quaterni citationum) – půhony (obeslání) před soud

Desky trhové (libri contractuum) – prodej a koupě svobodného nemovitého majetku.

Od doby Karla IV. byla zavedena další řada – **desky zápisné** (libri obligationum), zachycující dluhy na svobodných statcích.

Od poloviny 15. století byly vedeny **desky památné** (libri memoriarum) – pro rozsudky zemského soudu, sněmovní usnesení.

Vedeny byly ale i další řady.

Vydávání: Na popud Františka Palackého se ujal edice zemských desk Josef Emler. Tato práce byla o to obtížnější, že se po požáru Pražského hradu r. 1541 zachoval jen 1 kvatern a ostatní shořelé zápisy Emler rekonstruoval:

Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých, 1-2, ed. Josef Emler, Praha 1870-1872, Registra ad. vol. 1-2 paravit Theodor Antl, Praha 1899

Morava: Existují zde dva zemské soudy (v Brně a v Olomouci), proto byly vedeny dvě řady zemských desk. Na Moravě byly vedeny od roku 1348 **desky půhonné** a **desky trhové**.

Desky trhové byly vydány kompletně (do 1642):

Desky zemské markrabství moravského. Die Landtafel des Markgraffthums Mähren. Tabullae terrae margraviatus Moraviae.

1 1348-1466 I. Brünner Cuda, ed. Petr Chlumecký, Josef Chytil, Karel Demuth, Adolf Wolfskron, Brno 1856

2 1348-1466, I. Olmützer Cuda, ed. Petr Chlumecký, Josef Chytil, Karel Demuth, Adolf Wolfskron, Brno 1856

rejstřík k edici vydal František Černý: *Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým*, Brno 1914

3 II. Kraj Brněnský 1480-1566, ed. Tomáš Kalina, Praha 1950, III. Kraj Brněnský 1567-1641, ed. Miloslav Rohlík, Praha 1957

4 II. Kraj Olomoucký 1480-1566, ed. František Matějka, Brno 1948, III. Kraj Olomoucký 1567-1642, ed. František Matějka, Praha 1953

Desky půhonné a nálezové vydávány zvlášť, bylo vydáno 7 svazků (1374-1503), vydání nebylo dokončeno:

Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové.

1 Půhony Olomoucké 1374-1398, 1405-1411, ed. Vincenc Brandl, Brno 1872

- 2 Půhony Brněnské 1406-1415, Půhony Olomúcké 1412-1420, ed. Vincenc Brandl, Brno 1873
 3 Půhony Brněnské 1417-1447, 1447-1448, ed. Vincenc Brandl, Brno 1878
 4 Půhony Brněnské 1459-1466, ed. Vincenc Brandl, Brno 1881
 5 Půhony Olomúcké 1475-1494, ed. Vincenc Brandl, Brno 1878
 6 Půhony Olomúcké 1483-1493, ed. Vincenc Brandl, Brno 1895
 7 1490-1503, ed. Berthold Bretholz, Brno 1911

13. Dvorské desky

U dvorského soudu byly vedeny v lenních záležitostech dvorské desky, které obsahovaly zápisy pro osoby a zboží v lenní závislosti na českém panovníkovi.

Obsahují řady: **desky půhonné, trhové a zápisné** a dále **desky provolací** (libri proclamationum) – pro majetek, který připadl králi (nejčastěji jako odúmrtí), vedené do r. 1497.

Desky dvorské království Českého. Tabulae curiae regalis per Bohemiam.

První kniha provolací z let 1380-1394, ed. Gustav Friedrich, Praha 1921 (Archiv český 31, Desky dvorské díl I)

Druhá kniha provolací z let 1395-1410, ed. Gustav Friedrich, Praha 1935 (Archiv český 35, Desky dvorské díl II)

Třetí kniha provolací z let 1411-1448, ed. Gustav Friedrich, Praha 1941 (Archiv český 36, Desky dvorské díl III)

Čtvrtá kniha provolací z let 1453-1480, 1-3, ed. Gustav Friedrich, Praha 1941-1944 (Archiv český 37/1-3, Desky dvorské díl IV)

První kniha půhonná z let 1383-1407, ed. Gustav Friedrich, Praha 1929 (Desky dvorské díl VII)

Druhá kniha půhonná z let 1407-1430, ed. Gustav Friedrich, Praha 1944 (Desky dvorské díl VIII)

Vydávání nebylo dokončeno.

14. Edice písemností církevních institucí

Liber ordinationum cleri

O každém stupni svěcení získával klerik písemné potvrzení, formátu. Heslovitý zápis byl proveden do matriky svěcenců. V pražské arcidiecézi se dochovala se jediná matrika svěcenců.

Liber ordinationum cleri 1395-1416, ed. A. Podlaha, Praha 1922

Libri confirmationum

Formáta o kněžském svěcení nestačila ke jmenování oltářníkem nebo farářem. K tomu byla zapotřebí ještě prezentace patrona kostela, který mohl klerika prezentovat ústně, ale obvyklejší byla písemná forma. Formátou a prezentací se uchazeč o beneficium prokázal generálním vikářům, kteří ho jmenovali farářem či správcem kaple nebo oltářníkem a vydali mu o tom konfirmační listinu. Po příslušné ceremonii (veřejné prohlášení v místě, jehož se to týkalo) se stal vykonavatelem všech duchovních povinností a uživatelem důchodů. Od roku 1354 byla v pražské arcidiecézi potvrzení duchovních k úřadům zapisována při úřadu generálních vikářů do konfirmačních knih, do r. 1436 se dochovala celkem úplná řada těchto knih.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I-X (vydáno v 8 svazcích), edd. František Antonín Tingl – Josef Emler, Praha 1867-1889.

I/1 1354-1362, ed. František Antonín Tingl, Praha 1867
I/2 1363-1369, ed. Josef Emler, Praha 1874
II 1369-1373, ed. František Antonín Tingl, Praha 1868
III-IV 1373-1390, ed. Josef Emler, Praha 1879
V/1-3, 1390, 1391-92, 1393-99, ed. František Antonín Tingl, Praha 1865-1866
VI 1399-1410, ed. Josef Emler, Praha 1883
VII 1410-1419, ed. Josef Emler, Praha 1886
VIII-X 1421-1436, ed. Josef Emler Praha 1889

Libri erectionum

Od 2. poloviny 14. století se množily dary kostelům na zvýšení lesku bohoslužeb či zádušní účely. Obdarování byla evidována v arcibiskupské kanceláři, kam se musel příslušný klerik dostavit s listinou donátora. Donaci potvrdil generální vikář, nechal ji zapsat do erekčních knih. Erekcční knihy (LE) se začaly vést v kanceláři pražských arcibiskupů r. 1358, ale mnozí si do nich nechali zapsat i písemnosti starší. Svou funkcí mohou být srovnávány se zemskými deskami.

Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV et XV

- 1 1358-1376, ed. Klement Borový, Praha 1875
- 2 1375-1388, ed. Klement Borový, Praha 1878
- 3 1385-1390, ed. Klement Borový, Praha 1879
- 4 1390-1397, ed. Klement Borový, Praha 1883
- 5 1398-1407, ed. Klement Borový, Praha 1889
- 6 1397-1405, ed. Antonín Podlaha, Praha 1927
- 7 1406-1408, z pozůstalosti Josefa Pelikána ed. Hana Pátková, Praha 2002

Soudní akta

Spory o beneficia, neodváděné desátky, mezi patronem a farářem či mezi dvěma uchazeči o beneficia se řešily soudně a zapisovaly se do akt.

Soudní akta konsistoře pražské. Acta judiciaria consistorii Pragensis

- 1 1373-1379, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1893 (Historický archiv 1)
- 2 1380-1387, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1893 (Historický archiv 2)
- 3 1392-93, 1396-1398, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1896 (Historický archiv 8)
- 4 1401-1404, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1898 (Historický archiv 11)
- 5 1406-1407, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1899 (Historický archiv 15)
- 6 1407-1408, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1900 (Historický archiv 18)
- 7 1421-1424 + additamenta, ed. Ferdinand Tadra, Praha 1901 (Historický archiv 21)

Acta correctoris cleri

V pražské diecézi existoval úřad trestního soudce nad duchovenstvem – korektora kléru. Z jeho činnosti se nám dochovala jen kniha zachycující zápisy z let 1407-1410.

Acta correctoris cleri civitatis et diocesis Pragensis annis 1407-1410 comparata, ed. Jan Adámek, Praha 2018

Synodální statuta

Klerikové měli za povinnost účastnit se synod, nebo si alespoň opatřit opis statutu vzešlého ze synody. V biskupské kanceláři byly vedeny i knihy statut.

Praha:

Jaroslav V. Polc – Zdeňka Hledíková: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002

Olomouc:

Pavel Krafl: *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2003

Husitské synody:

Zdeněk Nejedlý: *Prameny k synodám strany pražské a tábořské v letech 1441-1444*, Praha 1900

Poznámka

Vzhledem k množství a různorodosti městských knih tato kapitola není předmětem zkoušení.

Pro zájemce upozorňuji na práci, která podává nejnovější přehled edicí městských knih.

Ludmila Sulitková: *Vývoj městských knih v Brně ve středověku*, Praha 2004 (edice městských knih jsou zachyceny na s. 206-215)